

اثر فعالیت‌های عملی
بر بهبود یادگیری درس مطالعات اجتماعی

می‌شنوم فراموش می‌کنم

حسین رحمان پور

دبیر و سرگروه علوم اجتماعی دوره متوسطه

شهرستان رشیدخوار

چکیده

این پژوهش در مورد یکی از درس‌های اصلی دوره متوسطه، یعنی «درس مطالعات اجتماعی» انجام گرفته است که پایه و زیربنای یادگیری و فهم علوم اجتماعی در سال‌های بعد و شناخت جامعه در مراحل گوناگون زندگی را تشکیل می‌دهد و پایه‌ای برای ادامه تحصیل دانش‌آموز در رشته‌های انسانی، و فنی و حرفه‌ای و کار دانش محسوب می‌شود.

تدریس درس مطالعات اجتماعی دوره متوسطه را به شیوه گروهی از اولین سال‌های تدریس (سال ۱۳۸۱) آغاز کردم. پس از چند سال تدریس این درس و مشاهده مشکل یادگیری مباحث مطالعات اجتماعی توسط دانش‌آموزان در حین ارزشیابی از کار گروهی آنان و بازدیدهایی که از مدارس دیگر در زمان سرگروهی این درس داشتم، علاقه‌مند شدم در مورد علل این مشکل به کنکاش بپردازم. با برگزاری یک آزمون از فصل اول کتاب درسی متوجه شدم که فقط در حدود ۵۵ درصد دانش‌آموزانم توانسته‌اند به سؤالات مربوط به مفهوم شناخت جهان اجتماعی، شناخت علمی و غیر علمی، تعامل اجتماعی، تعاریف گروه و... پاسخ درست بدهند. پس از طرح این مشکل در شورای دبیران «دبیرستان دین و دانش دولت‌آباد» و نیز در گروه علوم اجتماعی (که متشکل از دبیران علوم اجتماعی است)، در دو راه حل به اجماع رسیدیم که پس از بررسی دقیق آن‌ها تصمیم گرفتیم از والدین دانش‌آموزان در زمینه همکاری با مدرسه و تأمین منابع مالی به منظور تهیه وسایل و لوازم کمک آموزشی و توجه به دانش‌آموز در خانه برای انجام فعالیت‌های مرتبط با درس کمک بگیریم. این کار با تهیه فرم‌های نظرخواهی و تکمیل آن توسط دانش‌آموزان و نیز فرم رضایت در مشارکت برای اجرای این طرح توسط اولیای دانش‌آموزان انجام شد و ما توانستیم با جلب مشارکت اولیا در تهیه لوازم کمک آموزشی، تا حدود زیادی در دانش‌آموزان انگیزه ایجاد کنیم. سرانجام این اقدامات و فعالیت‌ها به پیشرفت آموزشی قابل توجه دانش‌آموزان انجامید، به نحوی که میزان پاسخ‌گویی دانش‌آموزان به سؤالات مربوط به مفاهیم فصل اول کتاب، از ۵۵ درصد به حدود ۹۵ درصد افزایش یافت و میزان انگیزه دانش‌آموزان برای یادگیری درس علوم اجتماعی نیز افزایش قابل ملاحظه‌ای یافت. این موضوع از شور و اشتیاق آنان هنگام انجام تکالیف و فعالیت‌ها کاملاً مشهود بود.

کلیدواژه‌ها: مطالعات اجتماعی، علوم اجتماعی، شناخت جهان اجتماعی، فعالیت‌ها و تکالیف، شورای دبیران

دوم

مطالعات اجتماعی بخشی از دانش بشری است که حاصل مطالعه و جست‌وجوی او در شناخت جهان اجتماعی و نظام و قوانین حاکم بر آن است. هدف عمده درس مطالعات اجتماعی در دوره متوسطه ایجاد روش‌های علمی و جامعه‌شناسانه برای شناخت بهتر محیط اجتماعی و نحوه درست ارتباط و تعامل با دیگران در جهان اجتماعی است. به این معنی که به جای پرکردن ذهن دانش‌آموزان از انواع اطلاعات و مطالب حفظی، سعی کنیم شیوه‌های یادگیری و مهارت‌هایی را به او بیاموزیم که او را قادر می‌سازند، خود در جهان اجتماعی به حل مسائل و رعایت قوانین و مقررات نظام اجتماعی نائل آید که این به مفهوم «آموختن برای زیستن» است.

اهداف کلی آموزش درس مطالعات اجتماعی

اهداف آموزش علوم اجتماعی را می‌توان در سه حیطه به شرح زیر دسته بندی کرد:

۱ دانستنی‌های ضروری

یادگیری درباره این مفهوم و موضوع جدید دانش بشری یعنی جامعه و زندگی اجتماعی، مستلزم داشتن اطلاعاتی درباره اصول و قوانین نظام اجتماعی است. در دوره متوسطه و در درس‌های علوم اجتماعی، دانش‌آموز باید مجموعه‌ای کافی از اصول و قوانین را بیاموزد تا بتواند براساس این اصول و قوانین، دانستنی‌های مورد نیاز خود را در خصوص محیط اجتماعی کسب کند، اما کسب دانش به تنهایی شرط کافی برای یادگیری نیست.

۲ مهارت‌های ضروری

منظور توانایی‌هایی است که در زمینه علم‌آموزی می‌توانند مفید واقع شوند و درحقیقت آموختن «راه یادگیری» به دانش‌آموزان است.

۳ نگرش‌های ضروری

در امر آموزش و پرورش، ارزش‌ها اهمیت زیادی دارند و آموزش درحقیقت وسیله‌ای برای رسیدن به ارزش‌هاست. چرا که اگر ما تمامی دانسته‌های علمی مورد نیاز یک فرد را در اختیار او قرار دهیم، اما شخصیت و نگرش‌هایش در مسیر صحیح قرار نگیرد، هیچ مشکلی از مشکلات جامعه امروزی حل نخواهد شد. بنابراین باید در کنار دانش و مهارت‌ها، به هدف‌های نگرشی نیز توجه کافی داشته باشیم. هدف‌هایی نظیر: توجه به قانونمندی و نظم موجود در پدیده‌های جهان هستی و نظام اجتماعی و پی بردن به وجود خالق آن‌ها، قدردانی از نعمات الهی، تمایل به همکاری در گروه، مسئولیت‌پذیری، اعتمادبه‌نفس، انتقادپذیری و... از هدف‌های نگرشی مهم در این درس به حساب می‌آیند.

درس مطالعات اجتماعی که بنابر برنامه هفتگی سه ساعت در هفته تدریس می‌شود، بی‌شک یکی از درس‌های پراهمیت دوره تحصیلی متوسطه به شمار می‌آید. چرا که پایه و اساس درس‌های جامعه‌شناسی در سال‌های بعد و یکی از پیش‌نیازهای ضروری زندگی در نظام اجتماعی است. بنابراین محتوای کتاب درسی مطالعات اجتماعی و روش تدریس آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

متأسفانه در کشور ما این درس و سایر درس‌های علوم اجتماعی طی سال‌های متمادی با روش‌های قدیمی و کهنه، مانند سخنرانی، تدریس می‌شد. اما گسترش نیازهای دانش‌آموزان و نیز اهمیت روزافزون درس‌های علوم اجتماعی، خصوصاً درس مطالعات اجتماعی، کارشناسان را بر آن داشت که در محتوای این کتاب درسی و در نتیجه در روش‌های تدریس آن تغییرات اساسی ایجاد کنند. با چاپ کتاب مطالعات اجتماعی و لحاظ کردن بسیاری از فعالیت‌ها و موضوعات مرتبط با درس در آن، باعث شد تا از روش‌های نوین یادگیری برای تدریس این درس استفاده شود. یکی از بخش‌هایی که در کتاب جدید دارای اهمیت زیادی است، بخش مربوط به انجام فعالیت‌هاست که تا حد امکان سعی شده است این بخش به رشد و تقویت استعدادها و خلاقیت دانش‌آموزان کمک کند.

مسلماً یکی از روش‌های مهم تدریس فعال، مخصوصاً در درس مطالعات اجتماعی، انجام فعالیت‌های مرتبط با درس است. چرا که کسب مهارت‌هایی مانند برنامه‌ریزی، شناخت درست محیط اجتماعی، ارائه نتایج به‌طور صحیح، و یافتن ارتباط منطقی بین موضوعات گوناگون جامعه شناختی با انجام این فعالیت‌های عملی ممکن و میسر است.

از دیگر سو، انجام این فعالیت‌ها، توسط دانش‌آموزان و با نظارت معلم، آنان را قادر می‌سازد درباره اهداف فعالیت‌های علمی مزبور به تفکر بپردازند و با بررسی نتایج حاصل، درک روشنی از مفاهیم علوم اجتماعی به دست آورند [همت پور، ۱۳۸۰]. انجام فعالیت‌ها در رده‌بندی تکالیف برحسب حیطه‌های یادگیری، در زمره تکالیف مهارتی است که موجب پایداری آموخته‌ها می‌شود [حوریزاد، ۱۳۸۵: ۷۳]. مثل معروف: «می‌شنوم، فراموش می‌کنم؛ می‌بینم، به یاد می‌آورم؛ انجام می‌دهم، می‌فهمم» نیز بیانگر اهمیت فوق‌العاده انجام فعالیت‌های درس مطالعات اجتماعی توسط دانش‌آموزان است.

دیوبی نیز بهترین روش آموزش را به کاربردن روش پژوهش علمی از سوی خود دانش‌آموز می‌داند و کار معلم را بیش از هر چیز دیگر، راهنمایی و یاری دانش‌آموزان در پژوهش می‌داند. انسان تنها وقتی به‌طور عمیق و پایدار چیزی را فرامی‌گیرد که به‌طور خودآگاه و فعالانه درباره آن به فعالیت‌های عینی و ذهنی بپردازد و خود از آن کوشش‌ها نتیجه‌گیری کند. [پرونده، ۱۳۷۹: ۱۵۳]

انتظارات درس مطالعات اجتماعی از دانش‌آموزان در پایان دوره سه‌ساله متوسطه دوم

برخی از ویژگی‌هایی که باید در دوره متوسطه از طریق درس مطالعات اجتماعی و جامعه‌شناسی در دانش‌آموزان به وجود آیند، عبارت‌اند از:

الف. هدف‌های دانشی:

۱. قوانین اصلی و ضروری علوم اجتماعی در زمینه‌های شناخت محیط اجتماعی، پیامدهای شناخت درست و نادرست محیط اجتماعی، چگونگی تعامل اجتماعی با دیگران و شناخت مفاهیم ارزش و هنجار را بدانند.

۲. با بعضی از کاربردهای علم در زندگی اجتماعی آشنا شود.

۳. چشم‌اندازی از آینده و گذشته علوم اجتماعی داشته باشد.

۴. از مفاهیم اصلی علوم اجتماعی، مانند نظام، نظام اجتماعی و... درک صحیحی داشته باشد.

ب. هدف‌های مهارتی (مهارت‌های ذهنی):

۱. با دقت در محیط اطراف خود بتواند مسئله‌هایی را که حل آن‌ها نیازمند به کارگیری علم است، تشخیص دهد و با دیگران براساس این مفاهیم، ارزش‌ها و هنجارها تعامل صحیحی داشته باشد.

۲. هنگام قرار گرفتن در گروه و مواجه شدن با موضوعات مختلف بیندیشد و راه حل ارائه کند.

۳. قادر باشد موضوعات اجتماعی را از نظر علمی تجزیه و تحلیل کند.

۴. به کمک شواهد علمی، روندها و نتایج برخی از پدیده‌های جهان اجتماعی را پیش‌بینی کند.

۵. قادر به ارتباط و تعامل مناسب و فعال در جامعه باشد و در این تعاملات مقصود خود را به خوبی بیان کند.

۶. از طریق به کارگیری مهارت‌های یادگیری (مشاهده، قضاوت، ارزشیابی و...) پاره‌ای از مفاهیم علمی را کشف کند و یا در فرایند تولید و شکل‌دهی این مفاهیم مشارکت فعال داشته باشد.

۷. ضمن به کارگیری مهارت‌های تفکر منطقی، علمی و نقاد، با لزوم و چگونگی استفاده از هنجارها، هنگام انجام فعالیت‌های علمی و نتیجه‌گیری‌های مربوط به آن‌ها آشنا باشد.

پ. هدف‌های نگرشی:

۱. در مورد پدیده‌هایی که در محیط اطراف او وجود دارند و علت بروز آن‌ها، از خود کنجکاو نشاند و با جست‌وجو و تفکر، زمینه‌های کسب اطلاعات علمی را فراهم آورد.

۲. از مشاهده نظام‌مندی موجود در جهان طبیعی و جهان اجتماعی به وجود ناظم آن پی ببرد.

۳. سعی کند برای آنچه که خوانده شده است، کاربردهای علمی بیابد.

۴. به مطالعه کتاب‌ها و نشریه‌های گوناگون در زمینه‌های علمی علاقه نشان دهد.

۵. به مسائلی از قبیل قانون‌مداری، رعایت قانون و ارتباط درست و مؤثر با دیگران توجه داشته باشد.

۶. به ضرورت تلاش برای کسب علم و مهارت به منظور فراهم کردن زمینه‌های زندگی بهتر برای خود و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند، اعتقاد داشته باشد.

۷. به انجام بعضی از فعالیت‌های علمی و مهارتی، مانند مشخص کردن نظام اجتماعی و ارتباط بین نقش‌ها و... علاقه‌مند شود. [امانی‌تهرانی و دیگران، ۱۳۸۴: ۱]

یکی از مشکلاتی که در جلسات شورای دبیران مدارس معمولاً از سوی دبیران علوم اجتماعی مطرح می‌شود، چگونگی انجام فعالیت‌های این درس و تأثیر آن در یادگیری دانش‌آموزان است. همچنین بنابر تجربه‌ای که در طول ۱۰ سال تدریس این درس کسب کرده‌ام، همواره دیده‌ام، در جلسات درسی که به دلیل کمبود وقت موفق به انجام فعالیت‌ها نمی‌شدم، در یادگیری آن بخش از درس توسط دانش‌آموزان اختلال به وجود می‌آمد و این ناکارآمدی، خود را در اوراق امتحانی دانش‌آموزان نیز نشان می‌داد. چرا که دانش‌آموزان به سؤالاتی که در آن زمینه مطرح می‌شدند، در بیشتر موارد جواب صحیح نمی‌دادند.

بنابراین بر آن شدم تا در مورد این مشکل به کنکاش بیشتری بپردازم و به روش‌هایی دست یابم که بتوانم با آن‌ها به بهبود یادگیری مطالب درسی مطالعات اجتماعی توسط دانش‌آموزان کمک کنم.

توصیف وضعیت موجود

اواخر مهرماه سال ۱۳۹۰ بود که مطابق معمول هر هفته وارد کلاس شدم؛

کلاسی بزرگ با ۲۸ دانش‌آموز. یکی از کلاس‌های پرجمعیت در مدرسه پسرانه دین و دانش دولت‌آباد. مدرسه‌ای در حاشیه جاده و کنار روستای دولت‌آباد و در بخشی که تقریباً عموم مردم از نظر سطح مالی پایین‌تر از متوسط بودند. اما با تلاش‌های مدیر و معاون مدرسه، تعامل خوبی بین دبیران و والدین دانش‌آموزان برقرار بود.

آن روز موضوع درس، گروه و انواع آن بود. ابتدا و بعد از مقدمه، با توضیح و تبیین محیط اجتماعی و چگونگی شکل‌گیری گروه مطالبی را بیان داشتم. سپس مطابق معمول تدریس گروهی را شروع کردم. پس از توضیح مختصری از دانش‌آموزان خواستم به صورت گروهی به سؤالاتی که در اختیار آنان گذاشته بودم، پاسخ دهند. در حین ارزشیابی از کار گروهی دانش‌آموزان متوجه شدم که آنان به درستی مفهوم گروه و تعامل اجتماعی را متوجه نشده‌اند. چرا که به سؤالات پاسخ‌های نادرست می‌دهند. این موضوع در همان هفته در کلاس‌های دیگرم (در دبیرستان امام خمینی (ره) و

هنرستان علوی) نیز تکرار شد و دانش‌آموزان نتوانستند به سؤالات این چینی پاسخی در دست و منطقی بدهند. این موضوع توجه مرا به خود جلب کرد که چرا دانش‌آموزان به دیگر سؤالات پاسخی خوبی می‌دهند، اما در مورد مفهوم تعامل اجتماعی و شکل‌گیری گروه دچار اشتباه می‌شوند. البته در این میان، بچه‌ها گاه از پیچیدگی مطالب درس مطالعات اجتماعی گله می‌کردند که این موضوع را دبیران مدارس دخترانه هم قبلاً متذکر شده بودند.

برای اینکه بتوانم راه حل مناسبی برای این مشکل بیابم، باید گامی عملی برمی‌داشتم که اقدام پژوهی مناسب‌ترین روش برای این کار بود.

گردآوری شواهد ۱

با وجود اینکه شک نداشتم، دانش‌آموزان مفاهیم مطالعات اجتماعی را به درستی درک نکرده‌اند، به منظور اطمینان بیشتر، با هماهنگی سایر دبیران علوم اجتماعی مدرسه آزمونی را از فصل اول که شامل بحث شناخت محیط اجتماعی، پیام‌های شناخت درست و نادرست، تعامل اجتماعی، مفهوم ارزش و هنجار و... نیز می‌شد در کلاس اول برگزار کردم و بیشتر تأکیدم را روی سؤالاتی گذاشتم که با توجه به فعالیت‌ها طرح کرده بودم. اینکه دانش‌آموزان در پاسخ‌گویی به سایر سؤالات مشکل چندانی نداشتند، فقط در حدود ۵۵ درصد آنان به سؤالات مربوط به فعالیت‌های درسی مطالعات اجتماعی پاسخ صحیح داده بودند.

مشکل را در جلسه شورای دبیران مدرسه و جلسه گروه علوم اجتماعی اداره مطرح کردم و مشخص شد که این مشکل در کلاس درس سایر همکاران نیز وجود دارد. برخی از نظراتی که همکاران در آن جلسه مطرح کردند شامل موارد زیر بود:

● یاد نگرفتن دانش‌آموزان مشکلاتی عمومی است و فقط به درس مطالعات اجتماعی مربوط نمی‌شود. ممکن است عوامل متفاوتی از جمله وضعیت مادی خانواده‌ها، برآورده نشدن انتظارات دانش‌آموزان و... در این مورد نقش داشته باشد.

● ممکن است اشکال در روش تدریس ما دبیران علوم اجتماعی باشد و شاید ما باید روش تدریس خودمان را تغییر دهیم تا به نتیجه مطلوب برسیم.

● انجام فعالیت‌های مربوط به درس می‌تواند نقش مؤثری در افزایش میزان یادگیری دانش‌آموزان داشته باشد.

● با برگزاری یک آزمون هماهنگ و استاندارد از فصل اول، مشکل را به صورت جدی‌تری بررسی کنیم.

برای درک و دریافت دقیق‌تر مسئله شروع به جمع‌آوری اطلاعات بیشتر از منابع دیگر، به ویژه تحقیقات خارج از ایران کردم که موارد زیر دستگیر شد:

هودسون (۱۹۹۰)، ضرورت انجام فعالیت‌های علمی و عملی در مدارس را برای تأمین این هدف‌های مهم لازم می‌داند: تقویت روش‌های ایجاد انگیزه، آموزش مهارت‌ها، غنا بخشیدن به روش‌های یادگیری مفاهیم، توسعه روش‌ها و نگرش‌های علمی، نظیر تفکر آزاد، شفاف، آگاهانه، آینده‌نگر و نیز تقویت توانایی قضاوت منطقی در امور متفاوت.

پژوهش‌های هودسون در زلاندنو نشان می‌دهند که ۵۷ درصد دانش‌آموزان ۱۳ تا ۱۶ ساله، فعالیت‌های عملی را دوست دارند، اما ۴۰ درصد آنان هنگامی که نمی‌دانند چه نوع فعالیتی انجام می‌دهند، یا برداشت نادرستی از فعالیت‌ها دارند، انگیزه کمتری از خود نشان می‌دهند. نتایج حاصل از بررسی‌ها و مطالعات هودسون نشان می‌دهد که دانش‌آموزان هنگامی از فعالیت‌های عملی بیشترین بهره را می‌برند که:

- فعالیت‌های عملی به صورت مشخص و آگاهانه انجام شوند.
- فعالیت‌های عملی دارای هدف شفاف و عملی باشند.
- فعالیت‌های عملی به صورت مستقل و با کنترل محدود انجام پذیرند. [منبع: اینترنت]

تجزیه و تحلیل و تفسیر داده‌ها

پس از جمع‌آوری اطلاعات بیان شده و جمع‌بندی آن‌ها و نیز اطلاعات دیگری که از مجلات و مقالات به دست آورده بودم، مجدداً آن‌ها را به جلسه گروه علوم اجتماعی بردم تا به همراه همکاران بررسی و تجزیه و تحلیل کنیم. پس از حدود یک ساعت بحث و بررسی اطلاعات به موارد زیر رسیدیم:

● استفاده نکردن دبیران علوم اجتماعی از روش‌های فعال یاددهی - یادگیری، مخصوصاً روش‌های تدریس گروهی و عدم انجام فعالیت‌ها، موجب کاهش قدرت یادگیری دانش‌آموزان و کم‌علاقه شدن آنان نسبت به درس مطالعات اجتماعی می‌شود.

جدول ۱. مقایسه درصد پاسخ‌گویی صحیح به سؤالات مربوط به فصل ۱، قبل و بعد از اجرای طرح در کلاس اول متوسطه دین و دانش دولت آباد

شماره سؤال	سؤال ۱	سؤال ۲	سؤال ۳	سؤال ۴	سؤال ۵	سؤال ۶	سؤال ۷	سؤال ۸	سؤال ۹	سؤال ۱۰
معیارها										
قبل از اجرای طرح	۴۷	۴۴	۴۸	۴۴	۴۹	۵۰	۴۸	۵۱	۳۹	۵۴
بعد از اجرای طرح	۹۴	۹۷	۹۷	۹۱	۹۹	۱۰۰	۹۹	۱۰۰	۸۷	۹۶
درصد پیشرفت	+۴۷	+۵۳	+۴۹	+۴۷	+۵۰	+۵۰	+۵۱	+۴۹	+۴۸	+۴۳

- انجام ندادن فعالیت‌های مربوط به یک موضوع درسی در درس مطالعات اجتماعی موجب یادگیری کامل آن موضوع می‌شود.
- استفاده از وسایل و مواد کمک آموزشی مثل روزنامه دیواری و یا تهیه بروشورهای مرتبط با فعالیت‌ها در امر تدریس موجب افزایش قدرت یادگیری دانش‌آموزان می‌شود.
- استفاده از وسایل کمک آموزشی و انجام فعالیت‌های صحیح موجب افزایش خلاقیت و نوآوری در دانش‌آموزان و درک صحیح مسائل می‌شود.
- انجام فعالیت‌ها به هر نحو ممکن، چه در محیط کلاس و چه در هر جای دیگری، دانش‌آموزان را به یادگیری دروس مطالعات اجتماعی علاقه‌مند می‌کند.
- همکاری والدین دانش‌آموزان با توجه به علاقه‌ای که به موفقیت فرزندان خود دارند، در رابطه با تهیه لوازم کمک آموزشی می‌تواند کمک مؤثری به پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان کند.

انتخاب راه جدید

پس از بررسی دقیق اطلاعات جمع‌آوری شده و تجزیه و تحلیل آن‌ها در جلسه گروه علوم اجتماعی و نیز مشورت با چند تن از استادان و دبیران با تجربه، راه‌حل‌های زیر برای رفع مشکل انتخاب شدند:

۱ مشارکت دادن دانش‌آموزان و درگیر کردن والدین دانش‌آموزان و مسئولان مدرسه به صورت گسترده در تهیه وسایل و مواد کمک آموزشی مورد نیاز مدرسه، از قبیل دیتا، دی‌وی‌دی، رایانه، سی‌دی آموزشی و ...

۲ تشویق دانش‌آموزان به انجام فعالیت‌های عملی کتاب و تأکید بر اینکه این فعالیت‌ها نقش بسیار مهمی در افزایش میزان یادگیری آنان خواهد داشت. سپس تهیه فرم گزارش نویسی تا پس از انجام هر فعالیت دانش‌آموزان به صورت گروهی آن را تکمیل کنند.

تصمیم گرفتیم که طرح جدید را فقط در کلاس اول متوسطه دبیرستان دین و دانش اجرا کنیم و در مدارس دیگر فعلاً این کار را انجام ندهیم تا پس از اجرای طرح، به مقایسه آن‌ها بپردازیم و تأثیر روش جدید روشن شود.

اجرای طرح جدید

در کلاس اول متوسطه دبیرستان دین و دانش و در ساعت

درس مطالعات اجتماعی، ابتدا فعالیت‌های فصل اول را با همکاری دانش‌آموزان انجام دادیم تا بتوانیم انگیزه لازم را برای جلب توجه دانش‌آموزان به انجام فعالیت‌های درس جدید ایجاد کنیم که تا حدود زیادی هم موفق شدیم.

سپس در مورد اهمیت و ضرورت انجام فعالیت‌ها در درس مطالعات اجتماعی با آنان صحبت کردم و از آنان خواستم که تشکیل گروه بدهند و دفتری را برای انجام تکالیف و فعالیت‌های درس مطالعات اجتماعی تهیه کنند و برای این کار پنج نمره مستمر برای آن‌ها در نظر گرفتیم. بعد هم جزوه‌ای را که از قبل درمورد چگونگی انجام فعالیت‌های درس مطالعات اجتماعی و نیز فرم گزارش کار تهیه کرده بودم، در اختیار آنان گذاشتم.

دانش‌آموزان را تشویق کردم که با انجام هر فعالیت درست، یک نمره برای تمام اعضای گروه منظور خواهیم کرد. همچنین، فرمی تهیه کردیم تا اولیای دانش‌آموزان با تکمیل آن رضایت خود را در همکاری با مدرسه در اجرای این طرح به صورت کتبی اعلام کنند.

دانش‌آموزان با دقت فراوانی انجام تکالیف و حل فعالیت‌ها را دنبال می‌کردند و من نیز با طرح سؤالاتی آنان را وادار به پیش‌بینی پاسخ فعالیت‌ها می‌کردم که گاهی حدس‌های درستی نیز بیان می‌کردند. سپس هریک از فعالیت‌ها را به یک گروه دادم و آن‌ها با هم‌پاری و هم‌فکری به آن پاسخ دادند. آن‌ها با دقت و شور و شوق فراوان این کار را به انجام رساندند. سپس از آنان خواستم تا نتیجه کار و فعالیت‌ها را در دفتر مربوطه به صورت فعالیت گروهی بنویسند. در نهایت هم برگه‌ای در اختیارشان گذاشتم و از آنان خواستم تا نظر خود را درباره انجام فعالیت‌ها در کلاس درس مطالعات اجتماعی بنویسند.

گردآوری شواهد (۲)

از رفتارهای دانش‌آموزان در حین انجام فعالیت‌ها در کلاس درس کاملاً مشخص بود که انگیزه آنان نسبت به یادگیری درس مطالعات اجتماعی بیشتر شده است. کلاس درس مطالعات اجتماعی برای آنان خسته‌کننده نیست و با شور و نشاط همراه شده است. همچنین پاسخ سؤالاتی که از دانش‌آموزان پرسیده می‌شد، نشان می‌داد که آنان مفاهیم مطالعات اجتماعی را به خوبی درک کرده‌اند.

جدول ۲ مقایسه درصد پاسخ‌گویی صحیح به سؤالات مربوط به فصل اول در آزمون نخست و دوم در کلاس اول متوسطه دبیرستان امام خمینی (ره)

شماره سؤال	سؤال ۱	سؤال ۲	سؤال ۳	سؤال ۴	سؤال ۵	سؤال ۶	سؤال ۷	سؤال ۸	سؤال ۹	سؤال ۱۰	معیارها
آزمون نخست	۴۸/۵	۴۰	۴۵	۶۱	۵۱/۴۸	۴۹/۴۸	۴۶/۴	۵۰	۴۹/۵۱	۵۰/۵۲	
آزمون دوم	۵۱	۴۸	۶۲/۸	۴۵	۵۱/۴	۵۳	۵۴/۰۶	۴۸/۵۱	۵۴/۵	۴۹	
درصد پیشرفت	+۲/۵	+۸	+۱۷/۸	-۱۶	+۰/۴۴	+۳/۵۲	+۸/۰۲	-۲/۵۱	+۵	+۱/۵۲	

در برگه‌های نظرخواهی اکثر دانش‌آموزان از این روش استقبال کرده و از من خواسته بودند که همیشه کلاس درس مطالعات اجتماعی به همین صورت باشد. سپس از فصل اول درس مطالعات اجتماعی آزمون مجددی برگزار کردم و در آن چند سؤال مرتبط با فعالیت‌ها را گنجاندم. بعد از آزمون نتایج پیشرفت قابل ملاحظه‌ای را نشان می‌داد و دانش‌آموزان معتقد بودند با اجرای این طرح، انگیزه آن‌ها نسبت به درس مطالعات اجتماعی بیشتر شده و یادگیری برخی مفاهیم برای دانش‌آموزان ساده‌تر شده است.

ارزشیابی تأثیر اقدام جدید و تعیین اعتبار

همان‌گونه که در بخش قبلی بیان شد، سؤالاتی که از دانش‌آموزان در درس مطالعات اجتماعی پرسیده می‌شد، به خوبی نشان‌دهنده پیشرفت محسوس دانش‌آموزان در یادگیری مفاهیم این درس بود. با این حال نتیجه آزمون مجددی را که با استفاده از سؤالات استاندارد از فصل اول مطالعات اجتماعی برگزار کرده بودم (در ۳ مدرسه)، دقیقاً مورد بررسی قرار دادم که این بار شاهد تغییر چشمگیری در میزان پاسخ‌گویی به سؤالات مربوط به فصل اول دبیرستان دین‌دانش بودم. این بار در حدود ۹۵ درصد دانش‌آموزان کلاس به این سؤالات پاسخ صحیح داده بودند. در حالی که در کلاس اول هنرستان علوی میزان این پاسخ‌گویی به حدود ۵۳ درصد رسیده بود که احتمالاً این افزایش چنددرصدی آن به علت تکرار آزمون می‌توانست باشد. علاوه بر این، همکارانم که در کلاس‌های دیگر این طرح را اجرا کرده بودند، از نتیجه آن رضایت کامل داشتند.

نتیجه‌گیری

این پژوهش به صورت کاملاً عملی به من و همکارانم ثابت کرد که انجام فعالیت‌ها و تکالیف توسط دانش‌آموزان نقش بسیار مهمی در افزایش یادگیری آنان دارد. چرا که با انجام یک آزمون دقیق و استاندارد، قبل و بعد از اجرای این پژوهش و مقایسه درصد پاسخ‌گویی صحیح به سؤالات مربوط به فعالیت‌ها، مشخص شد که آنان با توضیح کامل فعالیت‌ها، از طرف معلم، ولی بدون انجام آن فقط توانستند به حدود ۵۰ درصد سؤالات مربوط، پاسخ درست بدهند. در حالی که با انجام فعالیت‌ها توسط دانش‌آموزان و به شکل گروهی، میزان پاسخ‌گویی به حدود ۹۵ درصد رسید و این بیانگر همین نکته است که:

جدول ۳. مقایسه میانگین پاسخ‌گویی صحیح به سؤالات مربوط به فصل اول مطالعات اجتماعی، قبل و بعد از اجرای طرح در کلاس اول متوسطه دین‌دانش

کلاس اول دین‌دانش	میانگین درصد پاسخ‌گویی صحیح
قبل از اجرای طرح	۴۷/۰۳
بعد از اجرای طرح	۹۶
درصد پیشرفت	۴۸/۰۷

«می‌شنوم، فراموش می‌کنم؛ می‌بینم، به یاد می‌آورم؛ انجام می‌دهم، می‌فهمم».

همچنین انگیزه دانش‌آموزان برای یادگیری درس مطالعات اجتماعی با این روش افزایش می‌یابد. رفتار دانش‌آموزان در کلاس و شور و شوق آنان هنگام حل فعالیت‌ها و غرور و لذت حاصل از انجام صحیح تکالیف در آنان، به خوبی بیانگر این موضوع است. در نهایت همان‌گونه که سایر پژوهش‌های مرتبط نیز اثبات کرده‌اند، استفاده از مواد آموزشی مناسب (در پژوهش ما لوازم و وسایل کمک‌آموزشی و دیتا و نرم‌افزارهای کمک‌آموزشی و...) موجب ایجاد محیطی جذاب برای دانش‌آموزان در کلاس درس می‌شود و آنان به این وسیله به ایفای نقش فعال می‌پردازند و از کوشش‌های خود نتیجه می‌گیرند.

پیشنهادات

با توجه به اینکه این پژوهش و پژوهش‌ها و تحقیقات دانشگاهی نظیر آن نشان می‌دهند، انجام فعالیت‌های درسی آن هم توسط خود دانش‌آموزان و با نظارت و راهنمایی معلم در کلاس و با محیط‌های دیگر، نقش بسیار مؤثری در افزایش یادگیری و ایجاد انگیزه در دانش‌آموزان در درس مطالعات اجتماعی دارد. توجه به نکات زیر در این زمینه می‌تواند مؤثر و مفید واقع شود:

- دبیران محترم علوم اجتماعی توجه داشته باشند که گاهی با امکانات بسیار ساده نیز می‌توان فعالیت‌هایی را که در کتاب درسی آمده‌اند و یا نظایر آن‌ها را در محیط کلاس درس و یا در هر مکان دیگری انجام داد و نتیجه مطلوب نیز از آن گرفت. بنابراین گاهی لازم است که از دانش‌آموزان نیز در زمینه تهیه وسایل یا لوازم کمک‌آموزشی ساده کمک بگیریم.

- دبیران محترم مطالعات اجتماعی برای فهم بهتر مطالب و موضوعات مرتبط با درس بهتر است که حتماً با همکاری دانش‌آموزان و با روش‌های فعال تدریس زمینه مشارکت دانش‌آموز را در امر تدریس یا یادگیری فراهم آورند.

- مدیران محترم مدارس نیز که حتماً به اهمیت درس مطالعات اجتماعی و تأثیر آن بر زندگی واقفانند در نظر داشته باشند که زمینه همکاری‌های لازم را با دبیران علوم اجتماعی به هر نحو ممکن در جهت ایجاد ارتباط و تعامل بیشتر دبیران با والدین دانش‌آموزان فراهم سازند.

جدول ۴. جدول مقایسه میانگین پاسخ‌گویی صحیح به سؤالات مربوط به فصل اول، در آزمون نخست و آزمون دوم در کلاس اول دبیرستان امام خمینی (ره)

کلاس اول امام خمینی (ره)	میانگین درصد پاسخ‌گویی صحیح
آزمون نخست	۴۹/۱۸
آزمون دوم	۵۱/۶۹
درصد پیشرفت	+۲/۵۱

با مجله‌های رشد آشنا شوید

مجله‌های دانش آموزی

به صورت ماهانه و نه شماره در سال تحصیلی منتشر می‌شود:

- رشد کودک** برای دانش آموزان پیش‌دبستانی و پایه اول دوره آموزش ابتدایی
- رشد نوجوان** برای دانش آموزان پایه‌های دوم و سوم دوره آموزش ابتدایی
- رشد دانش‌آموز** برای دانش آموزان پایه‌های چهارم، پنجم و ششم دوره آموزش ابتدایی

مجله‌های دانش آموزی

به صورت ماهانه و هشت شماره در سال تحصیلی منتشر می‌شود:

- رشد نوجوان** برای دانش آموزان دوره آموزش متوسطه اول
- رشد پرهیز** برای دانش آموزان دوره آموزش متوسطه اول
- رشد جوان** برای دانش آموزان دوره آموزش متوسطه دوم
- رشد جوانان** برای دانش آموزان دوره آموزش متوسطه دوم

مجله‌های بزرگسال عمومی

(به صورت ماهانه و هشت شماره در هر سال تحصیلی منتشر می‌شود):

- رشد آموزش ابتدایی ♦ رشد تکنولوژی آموزشی
- رشد مدرسه فردا ♦ رشد معلم

مجله‌های بزرگسال تخصصی:

به صورت فصل‌نامه و سه شماره در سال تحصیلی منتشر می‌شود:

- رشد آموزش قرآن و معارف اسلامی ♦ رشد آموزش زبان و ادب فارسی
- رشد آموزش هنر ♦ رشد آموزش مشاور مدرسه ♦ رشد آموزش تربیت بدنی
- رشد آموزش علوم اجتماعی ♦ رشد آموزش تاریخ ♦ رشد آموزش جغرافیا
- رشد آموزش زبان‌های خارجی ♦ رشد آموزش ریاضی ♦ رشد آموزش فیزیک
- رشد آموزش شیمی ♦ رشد آموزش زیست‌شناسی ♦ رشد مدیریت مدرسه
- رشد آموزش فنی و حرفه‌ای و کار دانش ♦ رشد آموزش پیش‌دبستانی

مجله‌های رشد عمومی و تخصصی، برای معلمان، مدیران، مربیان، مشاوران و کارکنان اجرایی مدارس، دانشجویان دانشگاه فرهنگیان و کارشناسان گروه‌های آموزشی و... تهیه و منتشر می‌شود.

♦ نشانی: تهران، خیابان ایرانشهر شمالی، ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش، پلاک ۲۶۶.

♦ تلفن و نمابر: ۰۲۱ - ۸۸۳۰۱۴۷۸

♦ وبگاه: www.roshdmag.ir

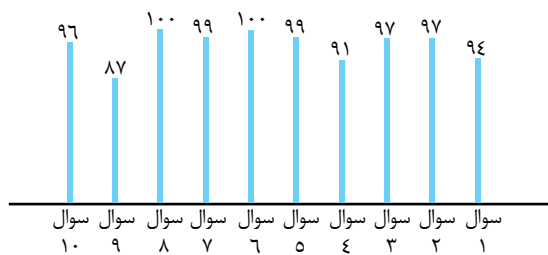
● ادارات آموزش و پرورش، برای آشنایی بیشتر دبیران علوم اجتماعی با شیوه‌های نوین تدریس و کسب مهارت‌های لازم توسط دبیران، دوره‌های ضمن خدمت مرتبط یا کارگاه‌های آموزشی با حضور استادان مجرب در این زمینه برگزار کنند.

● معلمان فعال در زمینه استفاده از روش‌های نوین تدریس و انجام فعالیت‌ها و تکالیف مرتبط با کلاس درس مطالعات اجتماعی توسط آموزش و پرورش شناسایی و از دبیران نمونه در این زمینه تقدیر شود.

● نرم‌افزارهای مناسب برای بهبود بخشیدن به یادگیری توسط آموزش و پرورش شناسایی و تهیه شوند و در اختیار دبیران علوم اجتماعی و مدارس قرار گیرند. در کارگاه‌های آموزشی نیز چگونگی استفاده از آن‌ها در کلاس درس، برای دبیران توسط استادان صاحب‌نظر در این زمینه آموزش داده شود.

نمودار ۱. درصد پاسخ گویی به سؤالات قبل از اجرای طرح

نمودار ۲. درصد پاسخ گویی به سؤالات بعد از اجرای طرح

منابع

۱. پروند، محمد حسن (۱۳۷۹)، مقدمات برنامه‌ریزی آموزشی و درسی، انتشارات شیوه، تهران.
۲. حوریزاد، بهمن (۱۳۸۵)، غنی‌سازی تکالیف آموزشی، لوح زرین، تهران.
۳. قاسمی پویا، اقبال (۱۳۸۲)، راهنمای عملی پژوهش در عمل، پژوهشکده تعلیم و تربیت، تهران.
۴. بازارگان، عباس (۱۳۷۲)، «اقدام پژوهی و کاربرد آن در تعلیم و تربیت»، فصل‌نامه تعلیم و تربیت، شماره ۳۵ و ۳۶، پاییز و زمستان.
۵. دلاور، علی (۱۳۷۴)، مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی، انتشارات رشد، تهران.
۶. مهر محمدی، محمود (۱۳۷۷)، «نگاهی تازه به رابطه میان پژوهش و عمل تربیتی»، نشریه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت، شماره ۷ و ۸.
۷. رؤف، علی (۱۳۷۹)، پژوهش در کلاس درس و مدرسه، انتشارات مدرسه، تهران.
۸. امیرحسینی، خسرو (۱۳۸۴)، مهارت پژوهشگری در آموزش (اقدام پژوهی).
۹. حاجی اسحاق، سهیلا (۱۳۸۵)، آموزش راه‌های یادگیری، الگوهای هفت‌گانه تدریس، مهین نو، تهران.
۱۰. سیف، علی اکبر (۱۳۷۲)، روان‌شناسی پرورشی، انتشارات آگاه، تهران.
۱۱. رجب‌زاده، احمد (۱۳۸۶)، مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان.